

Σεφέρης-Στραβίνσκι-Χάρβαρντ
Η άγνωστη σχέση του ποιητή με το κορυφαίο πανεπιστήμιο

Ilias Chrissochoidis

Η σύμπτωση των σαραντάχρονων από το θάνατο του Σεφέρη με την αντίστοιχη επέτειο του Ίγκορ Στραβίνσκι (1882–1971) θα περάσει μάλλον υπόγεια στην Ελλάδα. Τόσο οι προσωπικότητες όσο και τα επιτεύγματα των δύο δημιουργών είναι μη συγκρίσιμα μεγέθη. Μπορεί ο στοχαστικός ποιητής, που γεύτηκε δόξα στη δύση του βίου του, να θαύμαζε τον δαιμόνιο Ρώσο που ήδη είχε κατακτήσει το μουσικό στερέωμα της Ευρώπης τριαντακονταετής. Ωστόσο δεν φαίνεται να επιζήτησε ποτέ καμία επαφή μαζί του. Το δε προλόγισμά του στην δεύτερη έκδοση της *Μουσικής Ποιητικής* του Στραβίνσκι—που δημοσίευσε στα Ελληνικά το «Βήμα της Κυριακής» στις 1 Μαρτίου του 1970—γράφηκε προφανώς κατόπιν παραγγελίας των πανεπιστημιακών εκδόσεων του Χάρβαρντ και μάλλον χωρίς την εμπλοκή του ογδονταοκτάχρονου συνθέτη. Η τουλάχιστον έτσι εικάζαμε.

Η ανακάλυψη μιας άγνωστης μέχρι πρόσφατα επιστολής του Στραβίνσκι προς τον Σεφέρη δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια επετειακή σύζευξη των δύο. Στη διάρκεια ερευνητικής επίσκεψης στο Χάρβαρντ ο γράφων εντόπισε δύο κούτες με γραπτά και αλληλογραφία του Σεφέρη που η χήρα του Μαρώ είχε δωρίσει στο πανεπιστήμιο το 1976 (Houghton Library, bMS Gr 28). Η μονοσέλιδη δακτυλογραφημένη επιστολή του συνθέτη φέρει ημερομηνία 28 Οκτωβρίου 1969. Την μεταφράζω από τα Αγγλικά ως εξής:

Αγαπητέ κύριε Σεφέρη,

Μόλις έλαβα την πολύ ευγενική σας επιστολή της 10ης Σεπτεμβρίου που με είχε ακολουθήσει από την Καλιφόρνια σε διάφορα ξενοδοχεία της Νέας Υόρκης, ένα από τα οποία την κράτησε για τρεις εβδομάδες.

Σας είμαι βαθιά ευγνώμων για τον πολύτιμο προλογό σας και θα 'θελα να σας πω πόσο ικανοποιημένος και υπερήφανος είμαι που κοσμίζει το μικρό μου βιβλίο. Και εγώ επίσης προτιμώ τη δεύτερη [Αγγλική] μετάφραση. Για παράδειγμα, η εναρκτήρια φράση «για να κάνω ό,τι μου αρέσει» ακούγεται ταυτοχρόνως ελαφρά επαρμένη και ευρείας απόχρωσης συγκρινόμενη με το «αν μπορούσα να επιλέξω ελεύθερα» (δεύτερη εκδοχή). Αλλά βέβαια, οι μεταφράσεις είναι μια από τις αναγκαίες απογοητεύσεις της ζωής.

Ευχαριστώ για την παραπομπή στην γραφή «Oedipoda» στην εκδοχή του έργου από τον Σενέκα. Ο μεταφραστής του Κοκτώ, [νυν] Καρδινάλιος [Ζαν] Ντανιέλου, μπορούσε κάλλιστα να την είχε δανειστεί από εκεί. Περιέργως, δεν σκέφτηκα ποτέ να συγκρίνω τα λατινικά του Ντανιέλου με αυτά του Σενέκα, αλλά θα το κάνω τώρα μόλις έχω την ευκαιρία. Σας είμαι επίσης υπόχρεος για μια [!] επιγραφή (*Η Γυναίκα της Ζάκυνθος*).

Με τους πιο εγκάρδιους χαιρετισμούς μου,
Ειλκρινά δικός σας,
Ίγκορ Στραβίνσκι

Χωρίς να έχω ακριβή γνώση του περιεχομένου της επιστολής του Σεφέρη, εικάζω ότι πρόκειται για την πρώτη επικοινωνία των δύο ανδρών. Εξ ου και η πρωτοβουλία του ποιητή να αναφερθεί σε μια σύνθεση του 1927, την όπερα-ορατόριο *Oedipus Rex*, που πρωτοπαίχθηκε στο Παρίσι αλλά αναβιώθηκε στο Λονδίνο το 1960, ακριβώς την εποχή που ο Σεφέρης υπηρετούσε ως πρεσβευτής της Ελλάδος στη Μεγάλη Βρετανία. Τον εντοπισμό της επιγραφής από το ποίημα του Σολωμού τον αφήνω στους Σεφεριστές. Σε ό,τι αφορά τον ογδονταοκτάχρονο Στραβίνσκι, εντυπωσιάζει η μνήμη του (ανάκληση γεγονότων πριν από σαράντα χρόνια), η ενδελεχεία του (σύγκριση των δύο μεταφράσεων του κειμένου του) αλλά και η παροιμιώδης καταποσύνη του (αν και στο τέλος της ένατης δεκαετίας του, δεν έχει πρόβλημα να υποσχεθεί ότι θα ελέγξει την παρατήρηση του Σεφέρη «as soon as I have a moment»!).

Για όσους αντιλαμβάνονται την γεωγραφία των συσχετισμών, συνδυετικός κρίκος εδώ δεν είναι η *Μουσική Ποιητική* του Στραβίνσκι αλλά το ίδιο το Χάρβαρντ, το πανεπιστήμιο που πρόσφερε στον Σεφέρη την περιφημη έδρα Ποίησης «Charles Eliot Norton» για το ακαδημαϊκό έτος 1969–70, ακριβώς τριάντα χρόνια μετά τον αντίστοιχο διορισμό του Στραβίνσκι (1939–40).

Η σχέση του ποιητή με το Χάρβαρντ φαίνεται ν' αρχίζει το 1954, όταν δώρισε ένα αντίτυπο του βιβλίου του *Trois jours dans les églises rupestres de Cappadoce* (Αθήνα Γαλλικό Ινστιτούτο, 1953) στη βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου. Σε ευχαριστήρια επιστολή του της 2^{ης} Δεκεμβρίου 1954, ο έφορος της Αίθουσας Ποίησης John Lincoln Sweeney αναφέρει την επικείμενη επίσκεψή του στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1955. Η συνάντηση των δύο δεν πραγματοποιήθηκε εξαιτίας της απουσίας του Σεφέρη από την πόλη. Οι ελπίδες του Sweeney αναπτερόνται στις αρχές του 1957 με την άφιξη του ποιητή στη Νέα Υόρκη για τις συνομιλίες για το Κυπριακό. Στις 26 Φεβρουαρίου γράφει για να ρωτήσει αν ο Σεφέρης πρόκειται να επισκεφτεί τη Βοστώνη. Στη χειρόγραφη απάντηση στην ίδια επιστολή, ο τελευταίος ανακοινώνει την επιστροφή του στην Ευρώπη (Παρίσι και Αθήνα) εκφράζοντας όμως την ευαρέσκειά του στην ιδέα να επισκεφτεί το Χάρβαρντ μελλοντικά.

Η πολιορκία του Sweeney συνεχίζεται τα επόμενα χρόνια και πρώτος της καρπός ήσαν οι ηχογραφήσεις ποιημάτων του Σεφέρη στο Λονδίνο. Στις 15 Ιανουαρίου του 1959 η εταιρεία Recorded Sound Ltd ανακοινώνει στον ποιητή την έναρξη της παραγωγής για την πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη του Χάρβαρντ και τον προσκαλεί στο στούντιο για να απαγγείλει ποιήματά του. Όπως αναφέρει ο ίδιος στον Sweeney ένα χρόνο μετά (23 Φεβρουαρίου 1960), η διαδικασία υπήρξε χρονοβόρα, καθώς επισκεπτόταν το στούντιο μόνον όταν είχε ελεύθερο χρόνο. Εν τω μεταξύ στις 23 Μαΐου 1959 ο Sweeney γράφει ενθουσιαστικά για τις τέσσερις εβδομάδες που πέρασε στην Ελλάδα ως φιλοξενούμενος του Γιώργου Κατσίμπαλη, αδελφικού φίλου του ποιητή, και ευελπιστεί να συναντήσει το Σεφέρη στο Λονδίνο στις αρχές Ιουνίου. Την τελευταία ημέρα της χρονιάς, ανακοινώνει στον ποιητή την ολοκλήρωση της παραγωγής και του υπόσχεται ένα αντίγραφο. Η καινοτομία του εγχειρήματος δεν περνά απαρατήρητη. Λίγους μήνες αργότερα (16 Απριλίου 1960), ο Sweeney περιγράφει τη συγκινητική σκηνή δύο Αθηναίων προπτυχιακών φοιτητών στο Χάρβαρντ (Κώστας Πετρόπουλος και Αλέξης Πρωτόπαππας) που άκουγαν την απαγγελία του Σεφέρη σχεδόν με βουρκωμένα μάτια.

Η δεύτερη ευεργετική συμβολή του Sweeney ήταν στην διάδοση ποιημάτων του Σεφέρη στα Αγγλικά. Ήδη στις 17 Μαρτίου 1960 λαμβάνει μεταφράσεις τριών ποιημάτων από τον Walter Jacob Kaiser, ο οποίος παραδέχεται μεν ότι τα Ελληνικά του είναι πενιχρά, αλλά καταλήγει με ενθουσιασμό «Τί υπέροχος ποιητής! Εύχομαι να μπορούσαμε να τον φέρναμε εδώ στην έδρα Νόρτον κάποια φορά». Αυτή είναι η πρώτη νύξη για την πρόσκληση του Σεφέρη. Ο Sweeney δεν χάνει ευκαιρία και προωθεί τις μεταφράσεις στον Σεφέρη στις 16 Απριλίου. Θα εκδοθούν τελικά το 1969 ως *Three secret Poems* από τις πανεπιστημιακές εκδόσεις του Χάρβαρντ.

Η συχνότητα των επαφών του Sweeney με τον Σεφέρη αυξάνεται στη δεκαετία του 1960. Τον προσφωνεί πλέον στον ενικό («my dear George»), τον συναντά αρκετές φορές στο Λονδίνο, έχει το θάρρος να του συστήσει μια ανηψιά του που επισκέπτεται την Αθήνα, και φροντίζει να προμηθευτεί όλα τα βιβλία του ποιητή για την πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη («The Harvard Library is very eager to complete its collection of your work»). Όταν δε ο Σεφέρης επισκέπτεται τη Νέα Υόρκη στις αρχές Ιουνίου του 1965, τον προσκαλεί επίσημα στο πανεπιστήμιο για ανάγνωση των ποιημάτων του.

Τα παραπάνω δείχνουν ότι η πρόσκληση του Σεφέρη από το Χάρβαρντ στα τέλη του 1967 δεν υπήρξε κεραυνός εν αιθρία ούτε ευκαιριακή εκμετάλλευση της φήμης του ως Νομπελίστα. Για περισσότερο από μια δεκαετία ο ποιητής υπήρξε στο στόχαστρο μελών του πανεπιστημίου και η πρόσκληση σημάδευε το αποκορύφωμα μιας μακράς σχέσης. Γι αυτόν ακριβώς το λόγο η απόρριψη της άκρως τιμητικής πρότασης αποκτά ακόμα πιο σημαντικό χαρακτήρα. (Όπως είναι γνωστό, ο Σεφέρης προτίμησε μια ολιγόμηνη παραμονή στο εξίσου φημισμένο αλλά σαφώς πιο εσωστρεφές Institute for Advanced Studies στο Πρίνστον.) Η απόφασή του μάλλον ενισχύει την άποψη του βιογράφου του Roderick Beaton περί συμβολικής κίνησης αντίστασης στη δικτατορία. Πώς μπορούσε εκείνος να απολαμβάνει ελευθερία λόγου στην πλέον περίοπτη ακαδημαϊκή έδρα της Αμερικής όταν οι Έλληνες συμπολίτες του στερούνταν στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα;

Η ίδια όμως απόφαση φαίνεται ότι άνοιξε το δρόμο για την συμβολή του στη δεύτερη έκδοση της *Μουσικής Ποιητικής* του Στραβίνσκι. Το προλόγισμα ενός Νομπελίστα σαφώς καθιστούσε την έκδοση πιο ελκυστική και συνέδεε, έστω συμβολικά, τον ποιητή με το Χάρβαρντ και την έδρα Νόρτον. Από την άλλη μεριά, ωστόσο, έδινε στον Σεφέρη τη μοναδική ευκαιρία να συζευχθεί πνευματικά και δημοσίως με ένα από τα είδωλά του, ιδιαίτερα μάλιστα στην περίοδο μετά την πολύκροτη δήλωσή του ενάντια στη χούντα (28 Μαρτίου 1969). Εξ ου και η ανταλλαγή επιστολών με τον γηραιό συνθέτη, η οποία προσθέτει ένα πολύτιμο τεκμήριο για τη σχέση του Στραβίνσκι με την Ελλάδα αλλά και μας παροτρύνει να ανασκαλέσουμε τη σχέση του Σεφέρη με την μουσική του εικοστού αιώνα.

Ο δρ. Πιias Chrissochoidis είναι ερευνητικός εταίρος του American Council of Learned Societies στο Stanford University.

<http://www.stanford.edu/~ichriss/>

<http://www.youtube.com/chrissochoidis>